tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 5 1 2006

C.F. Roobeek

De broedvogels

Turkse tortels. Foto's: Jan Stok.

Vogelwerkgroep Alkmaar heeft de broedvogelbevolking van de stad voor de derde keer in twintig jaar geïnventariseerd. Dat is uniek voor stedelijke gebieden in Nederland.

De stadsflora staat in de schijnwerpers en het urbaan district is nu zelfs als nieuw floradistrict in de Nederlandse flora opgenomen. De stadsfauna staat nog steeds wat minder in de belangstelling. De vogels krijgen hierbij nog de meeste aandacht, maar het inventariseren van vogels in de stad is nog steeds niet erg populair in vogeltellend Nederland. De kennis over de avifauna van Alkmaar mag daarom voor Nederlandse begrippen uitzonderlijk worden genoemd. Al in 1984 werden de broedvogels van de stad geïnventariseerd door leden van de Vogelwerkgroep Alkmaar e.o. (Woutersen 1986), en dit werd in 1994 herhaald (Smit et al. 1995). In 2004 zijn opnieuw de stadsvogels geteld.

Binnenstad en oude wijken

In de dichtbebouwde binnenstad en omliggende oude wijken waren het in 1994 huismussen, spreeuwen, kauwen, koolmezen, pimpelmezen, merels, gierzwaluwen en Turkse tortels die ruim 90% van het aantal broedparen uitmaakten. In 2004 spelen deze soorten nog steeds een belangrijke rol, maar er zijn grote veranderingen. Zo zijn huismussen hier letterlijk gedecimeerd. Van de 441 paren in onze telgebieden in 1994 resteerde nog slechts 10 procent in 2004. Spreeuwen hebben het hier blijkbaar even moeilijk en leverden 80 procent in. De toename van het bebouwde oppervlak en afname van groen was ook merkbaar bij de merels die hier 40 procent terug liepen. De gierzwaluwen zijn 's zomers misschien wel het meest hoorbaar aanwezig, maar ook een van de lastigste soorten om te inventariseren. Door onze ervaring met deze soort in het verleden zijn veel kolonieplaatsen bekend. De totale aantallen zijn van 475 paar in 1994 afgenomen tot 300 paar in 2004. De voornaamste oorzaak bij deze achteruitgang ligt in de vele renovaties in de binnenstad waarbij nestgelegenheid verloren is gegaan. Ofschoon er nu wel enige aandacht is voor vervangende nestgelegenheid bij nieuwbouw, geschiedt dit tot nu toe maar incidenteel. Opmerkelijk positief waren de ontwikkelingen bij de Turkse tortel, die in 1994 al goed was ingeburgerd in de binnenstad met 48 broedparen in de telgebieden. Nu werden hier maar liefst 81 paar vastgesteld. Kool- en pimpelmezen gingen licht vooruit, evenals de kauwen.

Nieuwbouwwijken 1940-1970

In deze periode vond een flinke uitbreiding van de stad plaats. Aanvankelijk op een nog wat bescheiden schaal, maar eind jaren 50 en in de jaren 60 met grootschalige nieuwbouw ten westen en zuidoosten van de stad. In deze wijken vinden we relatief veel hoogbouw, terwijl de hoeveelheid groen beperkt is. Hoe groener de wijk des te meer broedvogelsoorten. Toch zijn de dichtheden van soorten als winterkoning en heggenmus hier groter dan in de binnenstad. Vergeleken met 1994 zijn het hier vooral de bos- en parkvogels die verder toenemen in aantal. Voor huismussen en spreeuwen zijn de ontwikkelingen echter

van Alkmaar 2001-2004.

	1984	1994	2004
Fuut	15	64	73
Waterhoen	20	50	105
Meerkoet	40	260	295
Wilde eend	60	500	585

Tabel 1. Talrijkste watervogels in Alkmaar in 1984, 1994 en 2004.

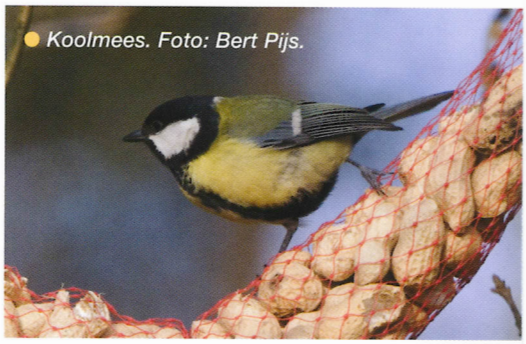

Koolmees. Foto: Bert Pijs.

Stormmeeuw. Foto: Jan Stok.

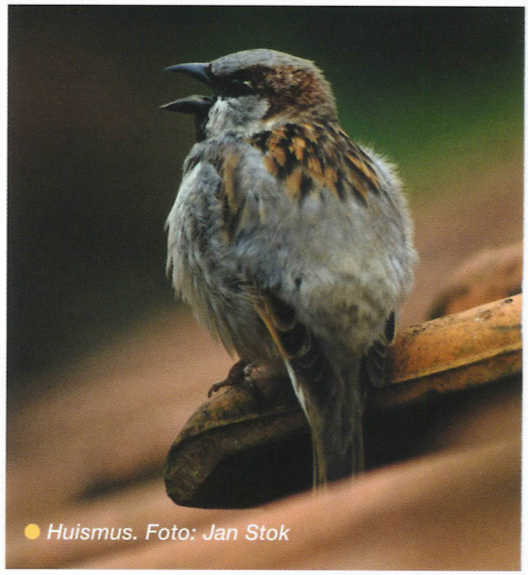

Huismus. Foto: Jan Stok

even desastreus als voor de binnenstad. Voor merels zijn hier geen veranderingen vastgesteld. Turkse tortels en houtduiven zitten hier echter duidelijk in de lift. Met het ouder worden van het openbaar groen nemen ekster, gaai en zwarte kraai toe in aantal en verschijnen tjiftjaf, zwartkop, boomkruiper en vink als nieuwe broedvogels.

Nieuwbouwwijken 1970-2000

Alkmaar werd aangewezen als overloopgebied voor Amsterdam. Er vonden zeer grote uitbreidingen plaats in de Huiswaard ten noorden van de binnenstad. Aanvankelijk werd nog veel hoogbouw aangelegd, later werden hoofdzakelijk eengezinswoningen gebouwd. In deze perioden werden ook nieuwbouwwijken aangelegd in de Bergermeer en bij Oudorp. Deze laatste wijken kennen meer openbaar groen en een lagere bebouwingsdichtheid. In de periode 1970-2000 zijn ook de omringende dorpen Oudorp en Koedijk geannexeerd. In deze nieuwe wijken is er een flinke toename van de park- en bosvogels vergeleken met 1994, wat niet verwonderlijk is als wij de ontwikkelingen van het openbaar groen bezien. Van de kenmerkende stadsvogels nemen mezen en kauwen toe. De Turkse tortel ontbrak zelfs in 1994 nog als broedvogel in Alkmaar-Noord, maar is hier aan een duidelijke opmars begonnen. Spreeuwen hebben het minder naar hun zin en leveren 70 procent in. De huismussen vergaat het even slecht met als opvallende uitzondering enkele wijken in Alkmaar-Noord, waar het verlies beperkt blijft tot 40 procent. In 1994 leek het er op dat putters een plekje hadden gevonden in de nieuwbouwwijken. Helaas was hiervan in 2004 weinig meer te merken. Bovendien bleek dat nagenoeg alle vinkachtigen in de afgelopen 10 jaar in ons stedelijke gebied aanzienlijk achteruit te zijn gegaan.

De parken

De Alkmaarder Hout is het enige oude park en dateert al van begin 1600. Hier broeden echte bossoorten als boomklever, groene specht en grote bonte specht. Andere parken met nogal wat oude bomen zijn het Bolwerk en het Victoriepark en enkele kleine begraafplaatsen in Oudorp en Koedijk. Boomkruipers en vinken weten zulke plekken snel te vinden en houtduiven komen via dit soort plaatsen steeds dichter de bewoning in. In de 20ste eeuw zijn Oosterhout, Egmonderhout, Rekerhout en nog weer later de Groene Voet en 't Rak-noord in Alkmaar-noord aangelegd. De broedvogelbevolking van deze parken hangt nauw samen met de ouderdom, grootte en het recreatieve gebruik. In de ecologisch ingerichte en rustige Egmonderhout zijn jaarlijks nachtegalen te beluisteren. Op het Bolwerk is het drukker en komen bodembroeders niet voor. Hier vinden wij wel relatief hoge dichtheden van mezen, houtduiven, gaaien en andere algemene tuin- en parksoorten. Tussen 1984 en 2004 zijn er steeds meer broedparen van bos- en struweelsoorten bijgekomen. Daarbij waren ook nieuwe soorten, die zich na vestiging in de jaren 90 uitgebreid hebben, zoals sperwer en groene specht. In de twee jongste parken is relatief veel water en rietland te vinden en daar broeden dan ook kleine karekieten en rietgorzen. Een park met afwijkende biotopen is de Oudorperhout. Dit park bestaat uit bloemrijke graslanden, een plasje met rietlanden en enkele kleinere bosschages. Hier kan men van dichtbij nog een goede indruk krijgen van de weidevogels, die vroeger zo kenmerkend waren voor de polders die Alkmaar omringden. Op enkele extensief beheerde percelen zijn nog grutto's, kieviten, tureluurs en diverse eendensoorten te bewonderen. Het is een kleine parel in het landschap, waar Alkmaar zuinig op moet zijn. ➤

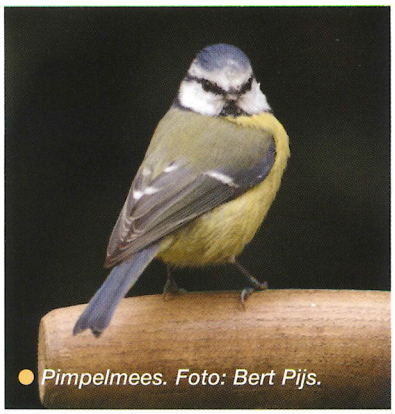

Pimpelmees. Foto: Bert Pijs.

Jaar	Stormmeeuw	Zilvermeeuw	Kleine Mantelmeeuw
1991	2		
1992	110	12	1
1993	127	42	3
1994	258	68	13
1995	230	83	5
1996	324	63	11
1997	370	80	15
2004	533	228	138

Tabel 2.. Aantal broedparen meeuwen in Alkmaar (1991 t/m 2004)

Waterlopen

In de Alkmaarse binnenstad zijn de grachten in belangrijke mate beeldbepalend. Het Bolwerk met de Singel en het Noord-Hollands kanaal die de binnenstad omsluiten, versterken dit beeld nog eens. In de stadsuitbreidingen, die grotendeels in het omringende polderland hebben plaatsgevonden, spelen ringvaarten, molensloten en andere waterlopen een grote rol in de waterhuishouding en dit zijn tevens de dragers van het stedelijke landschap in veel wijken. In de binnenstad en langs het Noord-Hollands kanaal zijn het harde en strakke oevers. Vanaf de Singel naar de buitenwijken is er steeds meer ruimte voor begroeide oevers en bermen. De waterlopen vormen voor tal van organismen belangrijke ecologische verbindingszones tussen het omringende polderlandschap en het stedelijke gebied. Enkele watervogels passen zich geweldig aan en vormen nu veruit de hoofdmoot van deze groep bewoners (zie tabel 1). Meerkoeten en waterhoentjes zijn er tam en futen profiteren van het milde stadsklimaat door het grootbrengen van meerdere broedsels per jaar. Andere eendensoorten, knobbelzwanen en enkele ganzensoorten worden hoofdzakelijk langs de stadsranden en in enkele parken gevonden.

Bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen zijn over het algemeen bijzonder arm aan broedvogels. Dit geldt met name voor de oudste bedrijventerreinen, de Huiswaard en de Overdie. Dit soort bedrijventerreinen is wel in trek bij kauwen en meeuwen, die vergeleken met voorgaande jaren flink in aantal zijn toegenomen (zie tabel 2). Op de jongere bedrijventerreinen zijn meer groenstroken aangeplant, waardoor deze gebieden wat rijker zijn aan broedvogelsoorten. Voor een aantal struweelvogels worden de hoogste dichtheden zelfs gevonden in de groenstrook van de Beverkoog en hier begon op het VSM-terrein voor de ijsvogel de victorie. Veel wateren op bedrijventerreinen zijn aangelegd met de traditionele hardhouten beschoeiing. Deze wateren zijn dan ook arm aan broedvogels. Langs de zuidkant van de Boekelermeer-Noord is als compensatiegebied voor de rugstreeppad een watergang aangelegd waarbij veel riet en biezen zijn aangeplant. Hier broeden tafeleend, krakeend en kuifeend, naast kleine karekiet en rietgors.

Conclusie

Deze herhaalde inventarisatie van broedvogels in het stedelijke gebied levert ons inzicht op in het wel en wee van vogels in onze woonomgeving. Ruim 70 soorten broedvogels werden er aangetroffen, maar vele hiervan zijn beperkt tot enkele paren en houden het slechts nog even vol aan de rand van de stad. Slechts 15 soorten broedvogels zorgden voor ruim 80 procent van het totaal aantal broedparen en bij veel van deze soorten zien wij grote aantalfluctuaties in de afgelopen 20 jaar.
Hieruit blijkt, dat de stedelijke omgeving niet alleen voor ons maar ook voor onze broedvogels een dynamische omgeving is.

Het boekje 'De broedvogels van Alkmaar in 2001-2004' is een uitgebreid verslag van deze inventarisatie en is verkrijgbaar door overmaking van € 22,50 op giro 2197346 t.n.v. Vogelwerkgroep Alkmaar e.o. te Alkmaar onder vermelding naam en adres.

C.F. Roobeek
Loop 21
1862 JG Bergen
c.froobeek@freeler.nl

Tabel 3. Aantallen territoria van de vijftien talrijkste soorten in 1984, 1994 en 2004.

	1984		1994		2004
1 Huismus	4500	Huismus	4100	Merel	1970
2 Merel	850	Merel	2200	Koolmees	1140
3 Kauw	650	Spreeuw	1300	Kauw	1130
4 Koolmees	625	Koolmees	880	Winterkoning	860
5 Spreeuw	550	Kauw	880	Huismus	840
6 Turkse Tortel	250	Winterkoning	600	Turkse Tortel	690
7 Pimpelmees	225	Wilde Eend/Soepeend	500	Pimpelmees	650
8 Gierzwaluw	135	Gierzwaluw	475	Wilde Eend/Soepeend	585
9 Houtduif	125	Pimpelmees	475	Houtduif	565
10 Winterkoning	75	Heggenmus	425	Stormmeeuw	533
11 Wilde Eend/Soepeend	60	Houtduif	300	Heggenmus	480
12 Heggenmus	50	Turkse Tortel	270	Spreeuw	385
13 Roodborst	50	Meerkoet	260	Tjiftjaf	365
14 Meerkoet	45	Stormmeeuw	258	Gierzwaluw	300
15 Groenling	43	Roodborst	180	Meerkoet	295

Literatuur

- SMIT, H., C.F. ROOBEEK & M. PLATTEEUW 1995. De broedvogels van Alkmaar in 1994. Bijz. uitg. De Kleine Alk. VWG Alkmaar e.o., Alkmaar.
- WOUTERSEN, K. (RED.) 1986. Broedvogels van Alkmaar. Een onderzoek naar de broedvogels van het stedelijke gebied van Alkmaar in 1984. De Kleine Alk, Bijz. uitg. VWG Alkmaar e.o., Alkmaar.